

УДК 910:911:372.891

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.01.053>**Мальчикова Д. С.**, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7197-8722>

Херсонський державний університет

Мезенцев К. В., ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1974-7860>

Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка

Публічний імідж географії в контексті трансформації стандартів базової середньої освіти: досвід України і світу

Уперше здійснено аналіз процесу сучасної трансформації стандартів базової географічної освіти в Україні та зарубіжних країнах і визначено вплив цього процесу на формування публічного іміджу географії. Поступове зменшення обсягу, тривалості інваріантного вивчення географії та включення її до інтегрованих курсів і освітніх галузей у стандартах базової середньої освіти в Україні спричинили суттєві зміни в суспільному сприйнятті географії як самостійної науки, освітньої галузі та сфери кар'єрних можливостей, а також зумовили зниження суспільного попиту на фахівців-географів. Натомість у світовій практиці географічна грамотність загальноновизнана необхідною для підвищення конкурентоспроможності, якості життя населення, охорони довкілля й гарантування національної безпеки завдяки розвитку в людини унікальних когнітивних навичок з просторового мислення, просторової культури і громадянства.

Ключові слова: географія, географічна освіта, географічні знання, географічні компетентності, стандарти базової середньої освіти.

UDC 910:911:372.891

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.01.053>**Malchykova, D. S.**, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7197-8722>

Kherson State University

Mezentsev, K. V., ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1974-7860>

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Public Image of Geography in the Context of Basic Secondary Education Standards Transformation: Ukrainian and World Experience

This paper aims the analysis of basic geographical education standards transformation in Ukraine and foreign countries in the 19th century, and their influence on the public image of geography. The volume and duration of compulsory geography education in Ukraine have gradually reduced. Moreover, in the standards of basic secondary education, it was partly included in integrated courses and broad academic fields. It has caused significant transformations in public perception and awareness of geography as a science, academic field, and sphere of career opportunities leading to a decline in public demand for geographers. However, world experience shows that geographical literacy is recognized as an essential condition that increases territorial competitiveness and quality of life, contributes to environmental protection, and ensures national security through the development of unique cognitive skills, such as spatial thinking, spatial culture, and spatial citizenship. It is argued that transformation and renovation of geography teaching methods and content should include: a) implementation of learning approaches that stimulate interest to study local, regional and international issues and support decision making based on understanding of space and spatial relationships; b) development of educational strategies using innovations and practices of geomedial resources implementation as a digital learning environment; c) regular cartographic support of academic process in geography on the principle of “teaching with GIS, not about GIS”; d) use of active learning techniques for the development of spatial thinking/literacy/citizenship; e) implementation of projects on landscape structure and perception analysis, based on both traditional techniques (fieldworks, observations, reading and interpreting maps), and

new technologies of geomeia resources; f) strengthening the emphasis on understanding of human-environmental interactions in school geography program as a particularly important topic in terms of education for sustainable development.

Keywords: *geography, geographical education, geographical knowledge, geographical competencies, standards of basic secondary education.*

Актуальність теми дослідження

Розуміння та реагування на виклики в XXI ст. вимагає від сучасної людини численних навичок. Сучасні соціально-економічні процеси стають все менш впорядкованими, а соціальні і політичні явища — менш прогнозованими. Географічна наука аналізує просторову неоднорідність ландшафтної оболонки Землі, просторові виміри життєдіяльності суспільства і якості життя населення, адаптації суспільства до глобалізації в різних умовах, шляхи збереження біологічного та культурного різноманіття, забезпечення соціальної справедливості, активно бере участь в регіональному і міському плануванні тощо. Ці традиційні акценти супроводжуються вивченням поверхонь, вузлів, мереж та ієрархій, що сприяє розумінню географії ідентичностей, конфліктів, безпеки, нерівності, кіберпростору тощо.

Залучення географів до управлінської діяльності, їхній внесок у вирішення глобальних проблем сучасності і участь в досягненні Глобальних цілей формують публічний імідж географії. В Україні протягом останніх десятиріч професійні географи залучені й очолюють численні стратегічні напрями діяльності, пов'язані з поступовою інтеграцією України в європейську спільноту — ландшафтне планування, розбудова екомереж, стратегічна екологічна оцінка та сталий просторовий розвиток [1], реформа децентралізації, інтегроване управління прибережними зонами [2], імплементація Україною європейського досвіду планування територій та вдосконалення Генеральної схеми планування території України [3–4] тощо.

Разом з тим останніми роками спостерігаються негативні тренди у вітчизняному

освітньо-науковому середовищі, пов'язані із за-непадом науки та поширенням уявлень про географію лише як шкільний предмет, втратою її світоглядного й конструктивного потенціалу [5–6]. Акцентуємо, що саме географічна освіта озброює учнів не просто знаннями про різні місця, регіони, спільноти, ресурси, природне й соціальне середовище, але й глибоким розумінням взаємодії суспільства з природним середовищем [6]. У «Міжнародній хартії з географічної освіти» наголошено, що географія є життєво-важливим предметом і ресурсом XXI століття, який дозволяє досягнути різноманітну й взаємопов'язану мозаїку культур і територіальних спільнот на Землі [7]. «Звіт про стан географії» продемонстрував, що географія в європейській вищій освіті є одночасно мультидисциплінарним та міждисциплінарним предметом, тобто відіграє вирішальну роль у розвитку соціальної свідомості учнів, є передумовою ціннісних суджень та прийняття рішень для покращення суспільних відносин [8]. Географічна грамотність є необхідною передумовою для підвищення конкурентоспроможності, збереження якості життя, охорони довкілля й гарантування національної безпеки.

Водночас трансформації географічної освіти в українському освітньому середовищі є фрагментарними та дискусійними. Саме тому актуальними нині є дослідження напрямів реформування змісту та структури географічної освіти та проведення аналізу досвіду зарубіжних країн щодо запровадження визнаних міжнародною спільнотою принципів і практичних рекомендацій з розвитку географічної освіти.

Стан вивчення питання, основні праці

Дискусії щодо змісту географічної освіти в Україні активно тривають з початку XXI ст. Зміни в освітньому та культурному середовищі нашого суспільства вимагають від учителя та викладача географії по-новому розуміти природу сучасного суспільства, тому перспективу шкільної географічної освіти вбачають у її інтеграції з екологічною, економічною, соціо-

логічною, культурологічною освітою та запровадженням компетентнісного підходу до навчання («**Нова українська школа**»). Важливою віхою у трансформації підходів до базової географічної освіти стала «Концепція географічної освіти в основній школі» [9], розроблена авторським колективом з Інституту педагогіки НАПН України у відповідь на запровадження оновле-

ного «Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти», (затвердженого постановою КМУ від 23 листопада 2011 р. № 1392). Автори наголошують на винятковому значенні географічних знань, вмінь і компетенцій, що допомагають зорієнтуватися в складних глобалізаційних процесах, забезпечити суспільство від невиважених кроків, дає змогу особистості чітко ідентифікуватися в сучасному світі.

У численних вітчизняних дослідженнях окреслено широке коло актуальних питань сучасного етапу трансформації базової географічної освіти, зокрема таких проблемах, як:

— впровадження компетентнісного підходу й розроблення відповідних методичних матеріалів з предметної географічної компетентності учнів;

— формування змісту шкільної географічної освіти, неузгодженість сучасних програм, стандарту та концепції географічної освіти;

— оптимізація процесу географічної освіти через виявлення й подолання «проблемних полів» (синергетика, творчість, аглютинація, романтика, туризм тощо).

Тож освітні реформи останніх років викликають занепокоєння, оскільки зміст і тривалість географічних складових базової освіти постійно зменшуються, а приклади географічного невігластва, коли відсутність елементарних географічних знань призводить до трагічних подій, зустрічаються все частіше [6]. На жаль, незважаючи на трансформації, що мали б привести до підвищення престижу географічної освіти, як шкільної, так і професійної, і покращення її публічного іміджу, відбувається зменшення суспільного запиту на послуги фахівців-географів внаслідок відсутності розуміння ролі географічної грамотності в суспільстві. Натомість інституційне становище географії у світовій університетській освіті нині суттєво зміцнюється, диверсифікуються існуючі географічні програми, отримують подальший розвиток традиційні практики викладання. Причинами цього, на думку дослідників [10], є посилення інтересу громадськості до географічних питань, розширення обізнаності про географію в інших суміжних дисциплінах, революція геотехнологій, зростання ринку

робочих місць для географів та вдосконалення географічної освіти в початкових та середніх школах.

Зокрема на початку 2000-х років у США для вивчення процесу підвищення кваліфікації випускників географічних програм було запроваджено багаторічний проект *Enhancing Departments and Graduate Education in Geography (EDGE)*. Результатом проекту стали роботи з оцінювання випускних програм з точки зору підготовки й дисциплінарних навичок випускників-географів до професійної діяльності, надалі спектр досліджень в галузі географічної освіти було суттєво розширено, порівняно з традиційними напрямками, а саме: вивчення ролі психологічного клімату (соціального середовища) кафедри і досвіду студентів в рамках магістерських та докторських програм підготовки географів [11], впровадження нового освітнього досвіду використання мобільних мереж (середовищ) і геоінформаційних мобільних додатків (*m-learning*) у формуванні географічного мислення [12], розвиток людського потенціалу засобами географічної освіти тощо. У 2018 р. було запропоновано нову концепцію під назвою «Потужна географія», що революціонізує традиційне поняття стандартів в географічній освіті й запроваджує новий концептуальний підхід до професійного розвитку вчителів [13]. Цей підхід має на меті допомогти вчителям моделювати географічні знання та вміння для побудови індивідуальної освітньої траєкторії учня, необхідної для досягнення особистих та кар'єрних цілей та прагнень. У цей же час маємо приклад розробки методики оцінювання трендів змісту та структури базової географічної освіти, що може бути використана на міжнародному рівні [14].

Відповідно до проведеного короткого огляду, суспільні, наукові й освітні трансформації по-різному відображуються на суспільному сприйнятті географії як науки, освітньої галузі та сфери кар'єрних можливостей у вітчизняній та світовій практиці. Саме тому метою цього дослідження є аналіз трансформації стандартів базової географічної освіти України та зарубіжних країн у XXI ст. та їхнього впливу на формування публічного іміджу географії.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням наукових результатів

Географічна освіта має відповідним чином реагувати на зміни в світі і продукувати відповідні зміни та трансформації в концепціях і

стандартах освіти. В Україні певною мірою це знайшло своє відображення у компетентністному форматі концепції «Нова українська школа»

[15] та інтегративному підході до організації освітнього процесу відповідно до «Рекомендацій Європейського парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» [16].

Відповідно до положень «Міжнародної хартії географічної освіти» (*International Charter on Geographical Education 2016*) [7], до ключових аргументів на користь географічної освіти належать:

- Формування просторового мислення. Географія, досліджуючи просторові аспекти взаємозв'язків між суспільством і природою, аналізуючи проблеми, що мають яскраво виражений географічний вимір (природні небезпеки, кліматичні зміни, міграція, бідність, територіальна ідентичність тощо), дає змогу усвідомити унікальні контексти та обставини у взаємопов'язаному світі, допомагає поглибити розуміння суспільного різноманіття.
- Провідна роль у формуванні та реалізації стратегії сталого розвитку людства. Географія спрямована на вивчення як місцевого, так і глобального, а також взаємозв'язків між цими масштабами людського досвіду. Її сучасний фокус — на моделях та процесах, які

допомагають зрозуміти безперервно мінливу планету.

- Безальтернативність у формуванні окремих навичок повсякденного життя. Географічні знання з акцентом на просторовому різноманітті та мінливості забезпечують раціональну та практичну перспективу повсякденного життя, даючи розуміння того, що географічне положення є ключовим фактором у житті, особливо в епоху глобалізації та інтернету.

Сучасні географічні знання та навички, опосередковані за допомогою геопросторових технологій, створюють унікальні можливості осмислити сучасний світ і формують безцінний набір навичок XXI століття, затребуваних нині та необхідних в майбутньому. Поряд з традиційними географічними професіями з'являються нові, проте всі вони лишаються популярними та демонструють зростання суспільного попиту, а також є порівняно високооплачуваними (*табл. 1*).

Незважаючи на досягнення й результати фундаментальних теоретико-методологічних досліджень в Україні й світі, інтеграцію у світову наукову географічну освітянську спільноту та залучення зарубіжного досвіду, зміни до програм і підручників закладів загальної середньої

Таблиця 1.

Різнманіття кар'єрних можливостей випускників географічних спеціальностей ЗВО США¹

Професії	Число зайнятих, тис. осіб	Прогнозоване зростання		Середня річна заробітна плата, дол. США
		Рівень	%	
Вчені та техніки геопросторової інформації	413,0	швидше середнього	7–10	88 550
Техніки геопросторових даних	16,3	швидше середнього	7–10	51 130
Техніки географічних інформаційних систем	412,8	швидше середнього	7–10	88 550
Картографи та фотограмметристи	11,8	набагато швидше середнього	11 і вище	65 470
Техніки дистанційного зондування	72,4	швидше середнього	7–10	50 550
Техніки точного землеробства	72,4	швидше середнього	7–10	51 130
Фахівці з міського та регіонального планування	39,1	набагато швидше середнього	11 і вище	74 350
Фахівці з транспортного планування	39,4	середнє	4–6	83 330
Вчені та спеціалісти в галузі дослідження навколишнього середовища	85,0	швидше середнього	7–10	71 360
Фахівці з планування відновлення навколишнього середовища	85,0	швидше середнього	7–10	71 360
Вчені в галузі дослідження атмосфери та космосу	10,0	швидше середнього	7–10	95 380
Вчені в галузі дослідження ґрунтів та рослин	18,0	швидше середнього	7–10	63 200
Аналітики змін клімату	85,0	швидше середнього	7–10	71 360

¹ Укладено авторами за даними Американської асоціації географів, URL: <http://www.aag.org/careers>

освіти вносяться досить повільно. У практиці фахової географічної підготовки (освітні програми рівня «бакалавр» і «магістр») зустрічаються лише поодинокі випадки осучаснення відповідно до потужних методологічних трансформацій і запитів суспільства останніх років. Так, станом на 2021 р., освітні програми підготовки фахівців у сфері вищої професійної географічної освіти й науки розробляються за умов часткової відсутності стандартів спеціальностей («014.07 Середня освіта (Географія)» і «106 Географія»), а порядок присвоєння професійних кваліфікацій закладами вищої освіти досі нормативно не врегульовано. Але не менше (а можливо й більше) значення має базова географічна освіта, а також її документальний і нормативний супровід.

Оновлення програм географічного компоненту шкільної освіти перманентно триває в світлі впровадження концепції «Нової української школи». Так, у 2017 р. за ініціативи МОН України відбувалось оновлення програм на платформі *EdEra*. Оскільки на перше місце в структурі програми було поставлено очікувані результати навчання, а змістова частина програми стає похідною компетентнісної частини, учителю не потрібно концентрувати увагу на змісті матеріалу — він буде виклад навчального матеріалу під компетентності, якими мають оволодіти учні. Відповідно години на вивчення навчального матеріалу регламентуються лише за розділами, а вчителю надано можливість визначати кількість годин на вивчення теми в залежності від своїх можливостей, уподобань, умов роботи і учнівського контингенту. За результатами багатьох пропозицій, наприклад, вилучено питання «Геополітика» із теми «Географічний простір України», що є занадто складним для учнів 8 класу. Вивчення географії населення у 8 класі, внаслідок об'єктивних причин, стало «відірваним» від вивчення географії господарства у 9 класі.

Станом на 2022 р. вже є значний досвід впровадження компетентнісного підходу до базової освіти. Уже майже 10 років компетентнісний підхід визначає зміст і структуру навчання у середній школі. Проведені в окремих регіонах України моніторингові дослідження впровадження цього підходу дають неоднозначні результати — особливо ті, що можна характеризувати як «іміджеві» для географії, а саме: низький рівень розуміння ролі та значення географічних знань, труднощі з моделюванням і проектуванням природної, господарчої та екологічної ситуації тощо [17].

У 2020 р. було прийнято оновлений «Державний стандарт базової середньої освіти» [18]. Його також було укладено за компетентнісним підходом формування змісту навчання. Знову пропонується галузевий підхід до організації навчання. При цьому на відміну від попереднього стандарту не виділяються окремі компоненти і, відповідно, шкільні курси фактично виявляються «розмитими». Визначена стандартом кількість навчальних годин на вивчення певної освітньої галузі може коливатися з урахуванням перерозподілу різниці годин між рекомендованою і мінімальною кількістю в інших освітніх галузях. Як і в попередніх стандартах, у документі 2020 р. до ключових віднесено компетентності в галузі природничих наук, техніки й технологій, що передбачають «здатність застосовувати відповідний комплекс знань і методологій для пояснення світу природи, визначення питань та обґрунтування висновків на основі отриманої інформації; розуміння змін, спричинених людською діяльністю, і відповідальність кожного як громадянина за наслідки цієї діяльності» [18]. Метою природничої освітньої галузі визначено «...формування особистості з науковим світоглядом, здатної до цивілізованої взаємодії з природою» [18]. Акцентуємо, що питання (а також глибину й деталізацію розгляду питань) на основі яких будуть формуватися ключові компетентності та наскрізні вміння в природничій освітній галузі, визначатиме заклад освіти. Тож місця географії і географічних знань в сучасній українській шкільній освіті в конкретно не визначено.

Проте найбільше занепокоєння викликає зміст навчання, викладений у вимогах до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти через систему конкретних результатів і орієнтирів для оцінювання. Аналіз документа показав, що слова «географія» і «геопростір» взагалі відсутні у вимогах до обов'язкових результатів навчання учнів у природничій освітній галузі (включаючи конкретні результати і орієнтири для оцінювання):

«ОРН 1. Пізнання світу природи засобами наукового дослідження.

ОРН 2. Опрацювання, систематизація та представлення інформації природничого змісту.

ОРН 3. Усвідомлення розмаїття і закономірностей природи, ролі природничих наук і техніки в житті людини; відповідальна поведінка для сталого розвитку.

ОРН 4. Розвиток наукового мислення, набуття досвіду розв'язання проблем природничого змісту» [18].

Натомість окремі результати географічного змісту зустрічаються у вимогах до обов'язкових і конкретних результатів навчання, орієнтирів для оцінювання учнів з історичної та громадянської освітньої галузі, наприклад:

«ОРН 2. Геопросторове мислення, орієнтація в соціально-історичному просторі, виявлення взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і довкілля (конкретні результати і орієнтири оцінювання: визначає географічне розташування відповідних / указаних природних і соціальних об'єктів, окреслює просторові (територіальні) межі історичних подій, явищ і процесів, встановлює залежності між історичним та географічним просторами, перетворює інформацію з історичних та географічних карт, іншого умовно-графічного матеріалу в текстову форму і навпаки, пов'язує історичні факти та артефакти з географічним простором, визначає належність культурно-історичних пам'яток, господарських об'єктів до географічних, етнографічних та історичних регіонів, країн, цивілізацій, відстежує і пояснює змінність і варіативність назв об'єктів історичного та географічного просторів).

ОРН 4. Системне мислення, виявлення взаємопов'язаності, взаємозалежності та взаємовпливів історичних подій, явищ, процесів, статей у контексті відповідних епох; розуміння множинності трактувань минулого й сучасного та зіставлення їхніх інтерпретацій (розрізняє коротко- та довготривалі явища та процеси в хронологічному, географічному, людському вимірах)» [18].

Отже, маємо не тільки «розмитий» статус географії в школі, але й чергове «закріплення» штучного поділу географії на дві гілки — природничу і суспільну. Знову на рівні шкільної освіти ландшафтна оболонка Землі як інтегральний соціо-природний об'єкт, єдиний об'єкт географії, не представлена. Моністичний підхід до об'єкта та предмета географічних досліджень в шкільній географії стає неможливим. Українська шкільна географічна освіта, на нашу думку, окрім подолання «наслідків» реформування стандартів, має також дати відповіді на такі «дидактичні» виклики, як: перенасичення номенклатурою та інформацією; вивчення застарілої інформації та понять; невміння аналізувати інформацію; «відірваність» від життя й сучасних реалій; нерозуміння нових понять і процесів.

На противагу вищезгаданим вітчизняним трансформаціям і проблемам, в світовій практиці й підходах до географічної освіти спосте-

рігаються протилежні тенденції. Зауважимо, що численні сучасні національні стандарти базової географічної освіти формуються відповідно Програми дій, визначеної «Міжнародною хартією з географічної освіти» [13] (*International Charter on Geographical Education 2016*). У документі наголошено на винятковій ролі географії в освіті на всіх рівнях:

1. Національні та місцеві органи освіти, а також вчителі та викладачі географії на всіх рівнях освіти повинні якомога точніше формулювати значення географічної освіти для суспільства з тим, щоб забезпечувати високий рівень суспільної підтримки збереження географії як пріоритетної навчальної дисципліни.

2. Національні та місцеві органи освіти повинні встановлювати мінімальні вимоги до викладання географії та до географічної грамотності тих, хто її викладає.

3. Національні та місцеві органи освіти та асоціації вчителів географії повинні заохочувати внутрішньодержавні і міждержавні обміни найбільш значущими досягненнями в галузі викладання географії та практик навчання.

4. Національні та місцеві органи освіти і професійні спільноти викладачів географії повинні формувати цільові дослідницькі плани в галузі досліджень географічної освіти й сприяти проведеному цих досліджень для її розвитку.

5. Національні та місцеві органи освіти та асоціації вчителів географії повинні створювати й підтримувати розвинену професійну мережу контактів [13].

У 2019 р. відбувся черговий Конгрес Європейської асоціації географів (*EUROGEO 2019*), який пройшов під гаслом «Навчання географії у часи викликів». Під час заходу було наголошено, що географія має потужний потенціал для пошуку відповідей на сучасні загрози й виклики, а географічні знання та географічні перспективи відіграють все важливішу роль у суспільстві, де вивчення місця, геопростору та процесів у довкіллі може допомогти зрозуміти та вирішити проблеми на локальному, регіональному й глобальному рівнях [19].

Тривалі й системні перетворення щодо зміцнення ролі географічної освіти та грамотності презентує також досвід США. Так, ще в 1994 р. географію як предмет було включено до Національної оцінки прогресу в освіті. У 2002 р. «Законом про початкову та середню освіту» в США віднесено географію до основних навчальних предметів поряд з історією, математи-

кою, мовами тощо. Разом з тим Національна оцінка навчального прогресу в 2010 р. показала, що переважна більшість американських учнів географічно неграмотні, що підтвердило факт провалу системи навчання географії — менше 30 % американських учнів знали географію досконало. Такий стан освіти з географії в США експерти назвали «загрозою для добробуту країни» [20]. Спільними зусиллями Асоціації американських географів, Американського географічного товариства, Національної ради з географічної освіти та Національного географічного товариства було засновано Національний центр дослідження географічної освіти та сформовано «Дорожню карту для географічної освіти в XXI ст.», що визначила такі принципи підходи до географічної освіти:

- Географічна освіта у XXI ст. має важливе значення для підготовки широких верств населення до розвитку кар'єри, громадського життя і ухвалення особистих рішень.
- У сучасному світі кожен член суспільства все частіше покликаний приймати рішення, які мають далекосяжні наслідки. Географічна освіта допомагає підготувати людей до прийняття таких рішень.
- Географія — це не «пасивний» предмет. Вона не може бути просто увібрана (абсорбована) або запам'ятована. Якісна географічна освіта вимагає участі учнів у «робленні» географії (*doing geography*). Учні вчать опановувати

унікальні навички, які не викладаються в межах інших дисциплін.

- Одним з найважливіших способів вивчення географії є вихід за межі аудиторії для проведення польових досліджень — навчання «читати» ландшафти, ідентифікувати просторові патерни, спостерігати повсякденне життя [20].

У 2015 р. в США було ухвалено «Закон про успішність кожного учня» (*ESSA*), яким географію віднесено до предметів, що забезпечують всебічну освіту поряд з англійською мовою, читанням, писанням, математикою, іноземними мовами, історією, економікою, комп'ютерними науками. Сьогодні Національне географічне товариство США презентує своє бачення географічної грамотності у «Національних географічних стандартах» (*National geography standards*). Чинний стандарт покликаний забезпечити створення можливостей для отримання географічної інформації через: 1) фактичні знання; 2) ментальні карти та інструменти; 3) способи мислення [21].

Такий підхід до формування географічних знань було запропоновано в освітній концепції «П'яти тем географії» [22], що вперше була представлена в середині 1990-х рр. і стала альтернативою усталеному підходу до викладання географії шляхом запам'ятовування. Концепція також пропонувала нову концептуальну структуру для організації географічної інформації в освітньому процесі (Рис. 1).

- **Розташування (географічне положення) — «Де це?»**
(абсолютне — за системою географічних координат, відносне — за сукупністю просторових відношень).
- **Місце — «Що визначає унікальні особливості території?»**
Природні (форми рельєфу, водойми, клімат, ґрунти, рослинність і тваринний світ) та суспільні (будівлі, підприємства та інші створені людиною об'єкти) характеристики місць, образи (як люди уявляють і сприймають певні місця) тощо.
- **Взаємодія в системі «людина—довкілля» — «Які відносини між людиною і середовищем її життєдіяльності?»**
(залежність від довкілля і адаптація до довкілля, модифікація середовища суспільством).
- **Рух — «Як і чому місця пов'язані між собою рухом?»**
Як речовина, люди, товари та ідеї переміщуються з місця на місце? Як люди в одному місці впливають на людей в іншому? Індукований енергією або масою рух, моделі людської взаємодії і глобальні залежності.
- **Регіон — «Як і чому певні території подібні або відмінні?»**
Які спільні риси мають території? Регіон — базова одиниця географії — територія, що має певний тип однорідних характеристик (природних, суспільних, культурних функціональних тощо).

Рис. 1. Концепція «П'ять тем географії» (укладено за [22]).

Фактично ця концепція є відображенням гасла сучасного бачення ролі й місця географії: «Географія — більше, ніж запам'ятовування назв і місць. Географи організують земний простір як історики організують час».

Поряд із формально закріпленим статусом географії на рівні різноманітних стандартів і законодавчих документів, цікавими є ті науково-популярні довідкові матеріали, які формують контент, доступний під час найпростіших запитів у мережі, які може зробити дитина (наприклад, такий ресурс: <https://www.tun.com/blog/12-jobs-for-geography-majors/>). Відмінною рисою спрямованості цих матеріалів є їхній гуманістичний особистісно-зорієнтований, ціннісний характер, закладений у географічну освіту. Географія допомагає молодим людям визначити своє місце в світі, що постійно змінюється, шукати відповіді на важливі питання, наприклад, ті, що стосуються змін клімату та викорінення бідності. Також вивчення географії сприяє формуванню суспільної та екологічної відповідальності, розвитку навичок, які можна використувати в школі, вдома й на робочому місці.

Цінним є також японський досвід збільшення часу інваріантного навчання географії. Старші школи Японії вимагали від студентів вивчення курсу японської історії або ж географії за вибором учня. Більшість студентів обирали японську історію, внаслідок чого багато студентів не засвоювали навіть мінімального рівня базових географічних знань. Щоб усунути цю прогалину в шкільних знаннях, Наукова рада Японії представила в 2011 р. план, відповідно до якого, базова географія, як і базова історія, стали обов'язковими предметами [23].

На нашу думку, показним є досвід реформування географічної освіти в Німеччині, зокрема щодо розроблення стандартів географічної освіти. Серед запропонованих німецькою практикою визначальних орієнтирів для розроблення стандартів базової географічної освіти можна назвати такі:

- географія — центральний напрям при вивченні всіх аспектів наук про Землю, що забезпечує розуміння природних і соціальних систем в основних просторово-орієнтованих структурах;
- геопростір як основний екзистенційний аспект, а також здатність просторово орієнтуватися в різноманітних ситуаціях є важливими сучасними компетенціями, що виходять далеко за межі основних топографічних на-

вичок і є основою для подальшого розвитку географічного знання;

- географія як навчальний предмет через свій зміст і функції та завдяки міждисциплінарному й «кооперативному» освітньому характеру, є невід'ємною частиною імплементації Глобальної програми освіти для сталого розвитку (*Global Action Programme (GAP) on Education for Sustainable Development (ESD)*);
- унікальна особливість географії полягає в її «просторовій орієнтації»: розуміння природних і соціальних взаємин у різних регіонах світу дає можливість особистості адекватно, етично орієнтовано та соціально відповідально діяти в просторі [24].

Вдалим прикладом реалізації глибокого розуміння освітнього потенціалу географії можна вважати також досвід навчання географії у Швейцарії, що ґрунтується на принципі «навчання через дослідження» [25]. У програму навчання географії в середній школі включено реальні проблемні ситуації, що виникли під час розроблення проекту управління суспільним простором, безпосередньо розташованим в місці повсякденної життєдіяльності залучених учнів. Відповідно, вже у середній школі діти мають змогу усвідомити свою роль просторових акторів, зрозуміти значення географічних знань в їхньому особистому й суспільному житті.

У дискусії щодо нових підходів до навчання географії часто наголошується на тому, що сучасна школа не повинна навчати лише тому, що відбувається навколо нас сьогодні, але має також підготувати учнів і студентів до майбутнього. А цього можна успішно досягти лише тоді, коли школа навчить учнів самостійно мислити та буде підтримувати їх у творчості. Саме такий підхід запропоновано в експерименті зі створення панорамного ескізу міського ландшафту, що проводився серед учнів шкіл і студентів [26]. Під час проведення експерименту оцінювалось наскільки учні здатні сприймати міський ландшафт, знаходити значущі елементи в міській структурі, визначити їхні функції та відносини між ними, прогнозувати подальший розвиток міського ландшафту. Географія як навчальний предмет надає цілу низку можливостей для творчої діяльності, що безпосередньо впливає із її особливості — формулювати геопросторові питання та шукати відповіді на них, що проголошено «Міжнародною хартією географічної освіти» [7]. Так, у Японії географічна освіта вважається одним з основних предметів навчальної програми

щодо запобігання катастрофам. Як результат суспільного попиту, проводяться заняття з тематики виникнення катастроф та їхніх наслідків, включаючи землетруси, цунамі та аварії на АЕС, а також здійснюється освітня діяльність серед учнів щодо формування навичок виживання в разі виникнення природних і техногенних небезпек. Завдяки значному інтересу, який викликали такі заняття, уроки географії сприяють підвищенню стійкості японського суспільства до катастроф [23].

Огляд предметних компетенцій, вироблених *TUNING Geography* [8], дозволяє зробити висновки, що до основних результатів навчання географії, що з різним ступенем деталізації мають наскрізно проходити через різновікові програми навчання, слід віднести: належне використання географічної термінології; збір, порівняння, аналіз та представлення географічної інформації; вільне спілкування з використанням географічних ідей, принципів, теорій з використанням усних, письмових чи візуальних засобів. Саме такі результати складають ядро специфічних предметних географічних компетентностей, тому очікується, що вони можуть переглядатися на будь-яких курсах за необхідності.

Масштабний новаторський рух в сфері географічної освіти пов'язаний з широким впровадженням геоінформаційних систем (ГІС), дистанційного зондування Землі, використанням геомедіа-засобів та загалом геопросторових технологій для вивчення географії в школі. Геопросторові технології — це не лише візуальні ресурси, що полегшують навчання географії,

адже незліченні переваги їхнього застосування трансформували всі виміри географічної освіти — від шкільної програми до дидактики географії, практики та стилів викладання. Наприклад, досвід включення ГІС до фінської шкільної програми (веб-середовище для навчання ГІС *RaikkaOppi*) показав багато переваг: покращення навичок просторового сприйняття, розуміння навколишнього середовища та сприяння сталому способу життя, а також розвиток навичок, необхідних у дорослому житті, вдосконалення навичок цифрової грамотності тощо [27].

Отже, останніми роками можливості для розроблення інноваційних підходів у навчанні та вивченні географії швидко зростають. Інноваційне навчання й викладання географії означає зміну та оновлення всіх аспектів навчального процесу: змісту навчальних програм, компетентності, методології й оцінювання. На нашу думку, нині використання виключно традиційних підходів при викладанні географії є недоцільним. У першу чергу це пов'язано з поширенням нових технологій, що забезпечують доступ до географічної інформації і географічних геомедіаресурсів: засобів візуалізації, вебсайтів, застосунків, дидактичних матеріалів, засобів вебкартографії тощо. Багато з цих можливостей вже вільно доступні в інтернеті за допомогою хмарних сервісів. Світ ГІС, віртуальні глобуси та інші форми подання й аналізу інформації пропонують величезні педагогічні можливості, що робить вивчення географії привабливішим та ефективнішим як для викладачів, так і для студентів.

Висновки

Аналіз трансформації стандартів базової географічної освіти в Україні й зарубіжних країнах та їхнього впливу на формування публічного іміджу географії у XXI ст. засвідчує суттєві відмінності в суспільному сприйнятті географії як науки, освітньої галузі та сфери кар'єрних можливостей. Суспільні, наукові й освітні трансформації по-різному відображаються на розумінні ролі та значенні географії, що визначається, перш за все, розвитком у особистості унікальних когнітивних навичок — просторового мислення, просторової культури та просторового громадянства.

Акцентуємо, що крім здобуття теоретичних і практичних знань, географія має також необхідний інструментарій для формування розуміння геопросторових технологій як бізнесу з багатьма досягненнями, що сприяють економічному

розвитку, зростанню та плануванню. Тож, на нашу думку, трансформації й оновлення змісту та методів навчання географії мають включати:

- впровадження в освітній процес таких підходів до навчання, які стимулюватимуть зацікавленість актуальними місцевими, регіональними, міжнародними проблемами, і, як наслідок, створюють фундамент прийняття рішень на основі розуміння геопростору та взаємозв'язків у ньому;
- побудову навчальних стратегій з використанням інновацій і найкращих практик впровадження геомедіаресурсів як цифрового навчального середовища для шкільного навчання та викладання;
- картографічне спілкування — шкільна освіта XXI століття — повинна залучати різноманіт-

- ні геомедіаресурси у свій щоденний робочий процес, адже основним педагогічним принципом має стати: «викладати з ГІС, а не про ГІС»;
- використання технологій активного навчання для розвитку просторового мислення, грамотності та громадянства, а також формування цілісного досвіду навчання;
  - впровадження проєктів з аналізу ландшафтно-ї структури та сприйняття оточуючих ландшафтів, виконання яких здійснюватиметься на основі як традиційних технік (польові спостереження, робота з сучасними й архівними картографічними матеріалами тощо), так і новітніх технологій застосування геомедіаресурсів;
  - посилення спрямованості шкільної географії на розуміння людських і екологічних відносин як особливо важливої теми освіти сталого розвитку.

References [Література]

1. Rudenko, L. H., Maruniak, Ye. O., & Golubtsov, O. G. (2014). Landscape Planning in Ukraine. Kyiv, 144. [In Ukrainian]. [Ландшафтне планування в Україні / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, О. Г. Голубцов та ін.; [під ред. Л. Г. Руденка]. К. : Реферат, 2014. 144 с.]
2. Malchykova, D., Gukalova, I., Omelchenko, N., & Napadovska, H. (2019). Integrated coastal zone management: Restrictions and priorities of development, the implementation of administrative and territorial organization reform. International Multidisciplinary Scientific GeoConference Surveying Geology and Mining Ecology Management, SGEM, 19 (5.1), 407–414. DOI: <https://doi.org/10.5593/sgem2019/5.1/S20.051>
3. Maruniak, Ye. O. (2018). Geospatial research and planning practice: Ukraine against the background of global trends. Kyiv, 336. [In Ukrainian]. [Маруняк Є. О. Геопросторові дослідження і практика планування: Україна на тлі світових трендів. Київ : Фенікс, 2018. 336 с.]
4. Palekha, Yu. M. (2020). New edition of the General scheme of planning of the territory of Ukraine — strategy of integration of Ukraine in the european space. *Ukr. Geogr. Zh.*, No. 1, 7–15. [In Ukrainian]. [Палеха Ю. М. Нова редакція Генеральної схеми планування території України — стратегія інтеграції України у європейський простір // Укр. геогр. журнал. 2020. № 1. С. 7–15. URL: <https://doi.org/10.15407/ugz2020.01.007>].
5. Rudenko, L. H., Maruniak, Ye. O., & Chervaniyov, I. H. (2018). “Come on!” Geography: updating toward world trends. *Ukr. Geogr. Zh.*, No. 2, 17–25. [In Ukrainian]. [Руденко Л. Г. «Come on!» Географія: актуалізація на тлі світових трендів / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, І. Г. Черваньов // Укр. геогр. журнал. 2018. № 2. С. 17–25.]
6. Malchykova, D., Pylypenko, I., Davydov, O., Baysha, K., & Omelchenko, N. (2020). Environmental research and natural education priorities: Challenges of globalization and educational reforms in Ukraine. International Multidisciplinary Scientific GeoConference Surveying Geology and Mining Ecology Management, SGEM, 2020-August (5.2), 725–732. DOI: <https://doi.org/10.5593/sgem2020/5.2/s22.089>
7. International Charter on Geographical Education. (2016). URL: <http://www.igu-cge.org/2016-charter/>
8. Donert, K. (2007). Aspects of the State of Geography in European higher education. TUNING Geography: a report of findings and outcomes. Liverpool: HERODOT Network Liverpool Hope University Hope Park, 53.
9. Concept of geographic education in primary school. (2014). Kyiv, Pedagogična dumka, 30. [In Ukrainian]. [Концепція географічної освіти в основній школі. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки; [за заг. ред. авт.: О. М. Топузов, О. Ф. Надтока]. К. : Педагогічна думка, 2014. 30 с.]
10. Murphy, A. B. (2007) Geography’s Place in Higher Education in the United States. *Journal of Geography in Higher Education*, 31:1, 121–141, DOI: 10.1080/03098260601033068
11. Solem, M. N., Lee, J., & Schlemper, M. B. (2011). ‘Departmental climate and student experiences in geography graduate programs’: Research for enhancing departments and graduate education. *Journal of Geography in Higher Education*, 35(1), 5–9. URL: <https://doi.org/10.1080/03098265.2010.548463>
12. Price, S., Davies, P., Farr W., Jewitt, C., Roussos, G. & Sin, G. (2014) Fostering geospatial thinking in science education through a customizable smartphone application. *British Journal of Educational Technology* 45(1), 160–170. URL: <https://doi.org/10.1111/bjet.12000>
13. Boehm, R. G., Solem, M., Zadrozny, J. (2018). The Rise of Powerful Geography. *The Social Studies*, 109 (2): 125–125.
14. Solem, M., Stoltman, J., Lane, R., Bourke, T., Chang, C., & Viehrig, K. (2018). An Assessment Framework and Methodology for a Trends in International Geography Assessment Study (TIGAS). *Geographical Education*, 31: 7–15.

15. New Ukrainian school: Conceptual principles of secondary school reform (2016). [In Ukrainian].
[Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>].
16. Council recommendation of 22 May 2018 on key competencies for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). (2018). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604%2801%29>
17. Analytical and statistical information on the results of the monitoring study of the implementation of the competence approach in the process of teaching geography in secondary schools of Bilopillia and Krasnopillia districts. (2016). [In Ukrainian].
[Аналітико-статистична інформація про результати проведеного моніторингового дослідження реалізації компетентнісного підходу в процесі викладання географії в загальноосвітніх навчальних закладах Білопільського та Кrasнопільського районів. [Координатор дослідження: О. Ф. Борисенко] URL: <http://www.soipro.edu.ua/index.php/mobilna-storinka-metodista/45-2010-11-24-15-06-39/1405-analitiko-statistichna-informatsiya-pro-rezultati-provedenikh-monitoringovikh-doslidzhen>].
18. State Standard of Basic Secondary Education (2020). [In Ukrainian].
[Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджено постановою КМУ від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>].
19. EUROGEO 2019 “Teaching Geography in challenging times.” (2019). URL: <https://www.eurogeography.eu/conferences/paris-2019/>
20. Bednarz, S., Heffron, S. & Huynh, N. (2013). A Road Map for 21st Century Geography Education: Geography Education Research. URL: http://gisgeo.org/assets/files/NGS_RoadMapConcept_GERC_07.pdf
21. Geography is for life in every sense of that expression: lifelong, life-sustaining, and life-enhancing: National geography standards index (2012). URL: <https://www.nationalgeographic.org/standards/national-geography-standards/>
22. Boehm, R. G., & Petersen, J. F. (1994). An Elaboration of the Fundamental Themes in Geography. *Social Education*. 58 (4): 211–218.
23. Ida, Y., Yuda, M., Shimura, T., Ike, S., Ohnishi, K., & Oshima, H. (2015). Geography Education in Japan. *International Perspectives in Geography (AJG Library)*. Springer, Tokyo. Vol. 3, 243. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-4-431-54953-6>
24. Educational Standards in Geography for the Intermediate School Certificate with sample assignments (2014). [Foreword to the 3rd edition W. Gamerith, I. Hemmer, F. Czapek]. Bonn: German Geographical Society, 91.
25. Lupatini, M. (2018). Controversies on public space management projects in Geography teaching to educate pupils as dynamic citizens. Volume 51, Issue 4, 653–661. DOI: <https://doi.org/10.1111/area.12523>
26. Hofmann, E., & Svobodová, H. (2013). Blending of old and new approaches in geographical education: a case study. *Problems of education in the 21st Century*, Vol. 53, 51–60.
27. González, R. M., & Donert, K. (2014). *Innovative Learning Geography in Europe: New Challenges for the 21st Century*. London: Cambridge Scholars Publishing, 230.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2021.

For citation [Для цитування]

Мальчикова Д. С., Мезенцев К. В. Публічний імідж географії в контексті трансформації стандартів базової середньої освіти: досвід України і світу // Укр. геогр. журн. 2022. № 1. С. 53–63. [Українською мовою] DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.01.053>

Malchykova, D. S., & Mezentsev, K. V. (2022). Public Image of Geography in the Context of Basic Secondary Education Standards Transformation: Ukrainian and World Experience. *Ukr. Geogr. Ž.*, 1, 53–63. [In Ukrainian] DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.01.053>